

УДК 001.891:631.147(477)

DOI: 10.26661/swfh-2018-51-049

Науково-організаційна діяльність Української академії сільсько-господарських наук та Міністерства сільського господарства УРСР щодо розвитку органічного землеробства (1950-ті – 1960-ті роки)

В.Д. Орехівський

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН,
VoikoNP@ukr.net

Ключові слова:

координація, науково-дослідна робота, наукові дослідження, органо-мінеральне удобрення, зернобобові культури, багаторічні бобові трави, сидеральні сівозміни, органічне землеробство.

Встановлено, що координація науково-дослідної роботи Української академії сільськогосподарських наук та Міністерства сільського господарства УРСР щодо розвитку органічного землеробства упродовж 1950-х – 1960-х років забезпечила розроблення наукових основ ефективного органо-мінерального удобрення сільськогосподарських культур у різних ґрунтово-кліматичних умовах УРСР. Визначено, що координація наукових досліджень з розроблення і впровадження системи удобрення сільськогосподарських культур у сівозмінах сприяла встановленню кращих зернобобових попередників сільськогосподарських культур та оптимальних термінів вирощування зернобобових культур і багаторічних бобових трав у польових сівозмінах; встановленню значення багаторічних бобових трав, сидеральних сівозмін, органо-мінеральних систем удобрення для підвищення родючості ґрунту і урожайності сільськогосподарських культур.

Scientifically-organizational activity of Ukrainian Academy of agricultural sciences and Ministry of agriculture of Ukraine in relation to development of organic agriculture (1950th – 1960th)

V. Orekhivskyi

National Scientific Agricultural Library of National Academy of Agricultural sciences of Ukraine

Key words:

coordination, research work, scientific researches, organic-mineral fertilizer, leguminous plants, long-term leguminous herbares, sideration crop rotations, organic agriculture.

It is set that coordination of research work of Ukrainian academy of agriculture sciences and Ministry of agriculture of Ukraine in relation to development of organic agriculture during 1950th – 1960th provided development of scientific bases of effective organic-mineral fertilizer of agricultural cultures in the different ground-climatic terms of Ukraine.

Certainly, that co-ordination of scientific researches from development and introduction of the system of fertilizer of agricultural cultures in crop rotations assisted establishment of the best leguminous predecessors of agricultural cultures and optimal terms of growing of leguminous plants and long-term leguminous herbares in the field crop rotations; to establishment of value of long-term leguminous herbares, sideration crop rotations, organic-mineral systems of fertilizer for the fertility-improving of soil and productivity of agricultural cultures.

Considerable attention is spared to application of the yellowed and for a hay-crop sowing; multifield crop rotations of the grass system of agriculture with the use of mixtures of leguminous-cereal long-term herbares; against erosive measures and for the ground defence systems of agriculture with the band placing of long-term herbares.

На сьогодні запровадження інтенсивних технологій у землеробстві посилює техногенний вплив на ґрунтовий покрив і спричинило поширення процесів ерозії, деґуміфікації та агрофі-

зичної деградації ґрунту з втратою агрономічно цінної структури і погіршення фізичних та водних властивостей [1, с. 61]. Внесення незбалансованих мінеральних добрив призвело до вилугування

основ, збіднення ґрунтово-вбирного комплексу та зниження його буферної здатності [2, с. 342]. У найбільш родючих ґрунтах – чорноземах, підвищується гідролітична кислотність, що вказує на потенційну небезпеку подальшої деградації всього ґрунтового комплексу. Тому, важливим є запровадження органічного землеробства на основі застосування науково обґрунтованих сівозмін з повною або частковою заміною агрохімікатів використанням органічних добрив, побічної продукції, сидератів, післяжнивних та післяукісних посівів, зернобобових культур та багаторічних бобових трав тощо.

Окремі аспекти вищенаведеної проблеми знайшли своє відображення у наукових працях С. В. Бегея, П. І. Бойка, Н. П. Коваленко, В. М. Писаренка, П. В. Писаренка, І. Д. Примака, І. А. Шувара, Є. О. Юркевича та ін. За їхніми висновками органічне землеробство – це система виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або значною мірою обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів та регуляторів росту з метою одержання якісної продукції. Така система максимально базується на впровадженні науково обґрунтованих сівозмін, використанні рослинних решток, гною та компостів, бобових рослин і рослинних добрив, органічних відходів виробництва та мінеральної сировини з метою підвищення родючості й покращання структури ґрунту, забезпечення повноцінного живлення рослин та боротьби з бур'янами, шкідниками та хворобами. Однак науково-організаційній діяльності щодо розвитку органічного землеробства під егідою Української академії сільськогосподарських наук та Міністерства сільського господарства УРСР упродовж 1950-х – 1960-х роках приділено недостатньо уваги.

Метою статті є з'ясування та обґрунтування науково-організаційної діяльності Української академії сільськогосподарських наук та Міністерства сільського господарства УРСР щодо розвитку органічного землеробства упродовж 1950-х – 1960-х років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність удосконалення управління наукою, поліпшення і подальшого розвитку науково-дослідної роботи, підвищення теоретичного рівня досліджень та впровадження у виробництво досягнень науки і передового досвіду в аграрній сфері зумовила потребу в організації керівного й координуючого центру в галузі сільськогосподарської науки. Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР №1566 від 30 грудня 1956 р. створено Українську академію сільськогосподарських наук

(УАСГН), підпорядковану Міністерству сільського господарства УРСР (МСГ УРСР) [3, арк. 6-8], яка налічувала п'ять відділень, у т. ч. відділення землеробства [4, арк. 36]. З моменту свого створення УАСГН, як вищий науково-методичний центр УРСР в галузі аграрної науки, здійснювала керівництво всією науково-дослідною роботою у вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах, забезпечувала теоретичну та практичну підготовку спеціалістів вищої кваліфікації.

У 1957 р. з метою отримання позитивних наслідків з розширення і підвищення рівня науково-дослідної роботи та впровадженнь у виробництво досягнень науки і досвіду передовиків сільського господарства, УАСГН визначили координуючим центром наукової діяльності галузевих вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ [5, арк. 105]. Згідно з «Положенням про раду з координації науково-дослідної роботи УАСГН», академія здійснювала координацію науково-дослідних робіт, зокрема проблем і тем, підготовку та оформлення документації про науково-дослідні роботи: проблемно-тематичних планів та звітів [6, арк. 11].

У 1960 р. створено Координаційно-методичну раду, яка була науково-методичним органом планування і координації науково-дослідної роботи з сільського господарства і підпорядковувалась УАСГН [6, арк. 13]. До її функцій належали: розроблення рекомендацій стосовно схеми дослідів, порядку і періодів складання й розгляду планів та звітів; пропозицій впровадження у виробництво результатів досліджень [2, с. 184]; аналіз звітів і доповідей про науково-дослідну роботу, виконання планів впровадження, узагальнення матеріалів щодо винаходів, зареєстрованих у Комітеті в справах винаходів та відкриттів при РМ СРСР у цілому по УАСГН на основі звітів, наданих відділеннями; підготовка і надання МСГ УРСР, відповідним республіканським організаціям, ВАСГНІЛ зведених по УАСГН проблемно-тематичних планів, планів впровадження і доповідей про науково-дослідну роботу та контроль за практичною їх реалізацією [7, с. 13].

На сесії відділення землеробства УАСГН було відмічено потребу розроблення та запровадження ефективної системи удобрення у різних ґрунтово-кліматичних зонах УРСР, що сприяло створенню Координаційно-методичної комісії з проблеми: «Розроблення і впровадження системи удобрення сільськогосподарських культур у сівозмінах» (керівники – академік УАСГН П. А. Власюк і член-кореспондент УАСГН П. О. Дмитренко) [8, арк. 6].

З метою розроблення та впровадження ефективної системи удобрення у сівозмiнах та інших природних заходiв для розвитку органiчного землеробства Координацiйно-методична комiсiя здiйснювала: органiзацiйне i науково-методичне керiвництво дослiдженнями у межах УРСР iз залученням вищих навчальних закладiв та науково-дослiдних установ незалежно вiд їх вiдомчого пiдпорядкування [6, арк. 39]. Вченими розроблено перспективнi та рiчнi тематичнi плани та розподiл завдань мiж виконавцями iз зазначенням певних тем, обсягу i перiодiв їх виконання [2, с. 185]. Опрацьовано розгляд та апробацiю методики наукових дослiджень з вiдповiдних роздiлiв i тем; надано квалiфiковану науково-методичну допомогу вищим навчальним закладам, науково-дослiдним установам та окремим науковим працiвникам; розглянуто результати дослiджень та узагальнено передовий досвiд i розроблено на цiй основi рекомендацiї для впровадження у виробництво [7, с. 7]. Проведено науково-методичнi наради, семiнари та конференцiї, розглянуто i обговорено доповiдi окремих установ та вчених про виконану роботу, пiдготовлено до друку збiрники за результатами науково-дослiдної роботи [6, арк. 30-31].

Щорiчно Координацiйно-методична комiсiя обговорювала пiдсумки виконаних дослiджень, планiв робiт i завдань розподiлу та координацiї науково-дослiдних робiт мiж окремими науково-дослiдними установами [9, с. 21; 10, с. 37]. Керiвники Координацiйно-методичної комiсiї та iншi провiднi вчені надавали вiдповiдну науково-методичну допомогу установам, що здiйснювали науково-дослiдну роботу з визначення ефективної системи удобрення у рiзних ґрунтово-клiматичних умовах УРСР [7, с. 8]. Координацiйно-методична рада УАСГН спiльно з Координацiйно-методичною комiсiєю проводила спецiальнi координацiйнi наради з важливих проблем за участю вчених, представникiв виробництва та керiвних працiвникiв сiльськогосподарських органiв [11, с. 4; 12, с. 75].

Координацiйно-методична комiсiя з проблеми «Розроблення i впровадження системи удобрення сiльськогосподарських культур у сiвозмiнах» забезпечувала дiєву координацiю i надавала значну науково-методичну допомогу безпосередньо науково-дослiдним установам [7, с. 8]. Науковцями проаналiзовано роботу за попереднi роки i складено детальний перспективний план наукових дослiджень, надано значну методичну допомогу щодо розроблення ефективних систем органо-мiнерального удобрення для ефектив-

ного вирощування сiльськогосподарських культур [8, арк. 6-11].

У проблемно-тематичному планi наукових дослiджень науково-дослiдних установ МСГ УРСР на 1950-тi – 1960-тi роки визначено важливи напрями розвитку органiчного землеробства в УРСР. Науковцями Українського науково-дослiдного iнституту землеробства (М.В. Куксiн, А.М. Надєждiн); Учбової частини УАСГН (А. Г. Михаловський); Житомирського сiльськогосподарського iнституту (Я. Ф. Стельмаховський); Житомирської сiльськогосподарської дослiдної станцiї (В. Ф. Зубенко); Полiської дослiдної станцiї (Д. К. Валовненко) для зони Полiсся УРСР встановлено значення вирощування багаторiчних трав i зернобобових культур на пiдвищення родючостi ґрунту; розроблено ефективнi сидеральнi та лукопасовищнi сiвозми [13, с. 33]. Визначено кращi зернобобовi та бобовi попередники для озимої пшеницi, жита, картоплi, кукурудзи, льону, люпину, гречки; виявлено дiю багаторiчних трав при рiзному їх використаннi на пiдвищення врожайностi сiльськогосподарських культур [8, арк. 6-7].

Вченими Всесоюзного сiльськогосподарського iнституту цукрових бурякiв (М. А. Греков); Українського науково-дослiдного iнституту землеробства (А. М. Надєждiн); Українського науково-дослiдного iнституту рослинництва, селекцiї i генетики (О. Ф. Глянцеv); обласних сiльськогосподарських дослiдних станцiй: Полтавської (І. Д. Рогоза); Вiнницької (В. Д. Блажевський); Черкаської (Н. Я. Мартинович); Сумської (Д. Ф. Толмачевський); Миронiвської (І. В. Сухобрус) для зони Лiсостепу УРСР розроблено агротехнiчнi та економiчнi основи побудови зерно-бурякових та кормових сiвозмiн залежно вiд їх насичення цукровими буряками, кукурудзою, озимою пшеницею та зернобобовими культурами [13, с. 34]. Встановлено значення багаторiчних i однорiчних трав, зайнятих та чистих парiв на родючiсть ґрунту i врожайностi сiльськогосподарських культур [8, арк. 8-9].

Науковцями Всесоюзного науково-дослiдного iнституту кукурудзи (І.С. Годулян); обласних сiльськогосподарських дослiдних станцiй: Кримської (Н. В. Хоменко), Сталiнської (І. Н. Дубенко), Кiровоградської (М.Т. Федоровський), Одеської (Максимчук); сiльськогосподарських iнститутiв: Одеського (Д. П. Бiлик); Луганського (П. Лубовський); Херсонського (С.Д. Лисогоров) для зони Степу УРСР розроблено зерновi та кормовi сiвозми iз застосуванням ефективних систем органо-мiнерального удобрення [13, с. 35]. Визначено ефективне вирощування озимої пшеницi

та кукурудзи після зайнятих парів; встановлено оптимальне насичення сівозмін зернобобовими культурами та багаторічними бобовими травами і вивідними полями багаторічних бобових трав [8, арк. 10–11].

Координаційно-методичною комісією отримані висновки про кращі зернобобові попередники для озимої пшениці, кукурудзи, цукрових буряків, картоплі, льону-довгунця, тютюну і махорки та про терміни використання багаторічних бобових трав у польових сівозмінах; встановлено значення багаторічних трав, сидеральних сівозмін, органо-мінеральних систем удобрення для підвищення родючості ґрунту і урожайності сільськогосподарських культур [14, с. 7]. Значну увагу приділено застосуванню післяжнивних та післяукісних посівів; багатопільних сівозмін травопільної системи землеробства з використанням сумішок бобово-злакових багаторічних трав; протиерозійних заходів та ґрунтозахисних систем землеробства зі смуговим розміщенням багаторічних трав [1, с. 62].

Із створенням УАСГН, яка цілеспрямовано координувала наукові дослідження всіх науково-дослідних установ, підвищився теоретичний рівень і результативність наукових досліджень [2, с. 185]. За порівняно короткий термін вченими розроблено наукові основи ефективного застосування природних заходів для розвитку органічного землеробства у різних ґрунтово-кліматичних умовах УРСР [1, с. 62]. У відповідності до цих рекомендацій в колгоспах і радгоспах республіки широко впроваджували науково обґрунтовані системи органо-мінерального удобрення у сівозмінах, системи обробітку ґрунту, системи боротьби з водною і вітровою ерозією та інші заходи органічного землеробства [15, арк. 92-93].

При черговій реорганізації управління сільським господарством відповідно до постанови ЦК КПУ і РМ УРСР №487 від 4 травня 1962 р. УАСГН ліквідували і всі науково-дослідні установи безпосередньо підпорядковували Міністерству сільського господарства УРСР, яке здійснювало керівництво галузевими вищими навчальними закладами та науково-дослідними установами [16, арк. 1-2]. Безпосередньо координацією

наукової діяльності при Міністерстві сільського господарства УРСР займалось Управління науки, пропаганди і впровадження передового досвіду, а також створена у 1962 р. Вчена рада, яка виконувала завдання щодо оброблення та підготовки пропозицій з вирішення найважливіших справ для подальшого розвитку сільськогосподарської науки і всіх галузей сільськогосподарського виробництва. Згідно з постановою Ради Міністрів УРСР №887 від 10 квітня 1962 р. Вчена Рада Міністерства сільського господарства УРСР мала секцію землеробства і рослинництва, яка здійснювала координацію наукових досліджень з органічного землеробства з посиленням комплексності і використання досягнень у споріднених галузях науки [17, арк. 1-2].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши функціонування координаційних механізмів УАСГН та Міністерства сільського господарства УРСР з розвитку органічного землеробства, можна зробити висновок, що координація науково-дослідних робіт з розроблення і впровадження дієвих природних заходів органічного землеробства відбувалась у співпраці з науковими установами: ВАСГНІЛ, АН СРСР та АН УРСР. Також здійснювалось виконання науково-дослідної роботи і обмін проблемно-тематичними планами, науковими працями, звітами та іншими матеріалами всередині мережі установ, підпорядкованих УАСГН. Принциповим завданням координації науково-дослідної роботи з розроблення і впровадження системи удобрення сільськогосподарських культур у сівозмінах було максимальне відображення в тематичних та робочих планах всіх етапів дослідницької роботи і, основним чином, комплексного її виконання науково-дослідними установами від початку наукових розроблень до завершення та впровадження результатів наукових досліджень у виробництво. Обов'язковим стало складання відповідного плану механізму впровадження з розрахунком ефективності та місцем впровадження і виконавцями, які відповідали за організацію цих робіт, що є важливим для перспективного розвитку органічного землеробства в Україні.

Джерела та література

1. Коваленко Н. П. Наукові основи становлення та розвитку землеробства в Україні. Вісник аграрної науки. 2017. Спеціальний випуск (травень). С. 60–66.
2. Коваленко Н. П. Становлення та розвиток науково-організаційних основ застосування вітчизняних сівозмін у системах землеробства (друга половина XIX – початок XXI ст.): монографія. Київ: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 490 с.
3. ЦДАВО України. Ф. Р–4861. Оп. 1. Спр. 1. 318 арк.
4. ЦДАВО України. Ф. Р–2. Оп. 13. Спр. 2435. 314 арк.
5. ЦДАВО України. Ф. Р–4861. Оп. 1. Спр. 13. 394 арк.
6. ЦДАВО України. Ф. Р–4861. Оп. 1. Спр. 2793. 44 арк.
7. Коваленко Н. П. Науково-організаційна діяльність Координаційно-методичної ради УАСГН, МСГ УРСР, ПВ ВАСГНІЛ та УААН з проблем сівозмін у системах землеробства України (1956–2010 р.). Київ: ФОП Корзун Д. Ю., 2011. 90 с.
8. ЦДАВО України. Ф. Р–4861. Оп. 1. Спр. 2795. 235 арк.
9. Власюк П. А. Підсумки роботи за 1957 р. і завдання УАСГН на 1958 та найближчі роки. Вісник сільськогосподарської науки. 1958. №5. С. 2–28.
10. Власюк П. А. Об итогах работы за 1959 г. и основных проблемах научно-теоретических исследований на ближайшие годы. Итоги работы республиканской академии сельскохозяйственных наук за 1959 г. и основные проблемы научно-теоретических исследований на ближайшие годы: Материалы расширенного заседания Совета по координации научной деятельности по сельскому хозяйству. Москва: Изд-во МСХ СССР, 1960. С. 16–46.
11. Власюк П. А. За найтісніший зв'язок науки з творчою працею народу. Вісник сільськогосподарської науки. 1961. №8. С. 3–10.
12. Короткий звіт про наукову діяльність установ Української академії сільськогосподарських наук за 1960 р. Київ: Видавництво УАСГН, 1961. 99 с.
13. Коваленко Н. П. Сівозміни у системах землеробства України (1958–1984 рр.) : збірник документів і матеріалів. Київ: Нілан ЛТД, 2012. 588 с.
14. Нарада працівників сільськогосподарської науки України 11–12 травня 1961 р. Вісник сільськогосподарської науки. 1962. №7. С. 3–20.
15. ЦДАВО України. Ф. Р–27. Оп. 20. Спр. 422. 141 арк.
16. Державний архів м. Київ. Ф. Р–1331. Оп. 3. Спр. 3021. 7 арк.
17. ЦДАВО України. Ф. Р–27. Оп. 20. Спр. 171. 18 арк.